

Ks. Paweł Pielka

Jubileusz 25-lecia Instytutu Teologii Fundamentalnej, Ekumenii i Dialogu okiem nowicjusza

Klerycy w Krakowie, którzy obawiali się rozpoznania podczas przechadzki, w czasie swoich rozmów na mieście na określenie swego miejsca zamieszkania posługiwali się słowem „instytut”. Bezosobowe i nieco tajemnicze wyrażenie pozostawiało im wrażenie anonimowości. Wydawało się bowiem, że „instytut” brzmi na tyle ogólnie, że będą się mogli czuć nierozpoznani. O coś dokładnie przeciwnego chodzi nam przy okazji jubileuszu 25-lecia istnienia Instytutu Teologii Fundamentalnej, Ekumenii i Dialogu na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie¹. A mianowicie o wnikięcie w to, co za tą nazwą rzeczywiście się kryje z perspektywy szacownego już okresu ćwierćwiecza działalności.

Dzisiaj, kiedy z tak wielu, pewnie i zrozumiałych powodów, trudno jest prawdziwie porozmawiać, spokojnie i rzeczywiście się *spotkać*, kiedy trzeba tworzyć „instytuty od dialogu”, w niniejszym przedłożeniu chciałbym się najpierw skupić na tym, co można określić

---

¹ Początki placówki wiążą się z powołanym przez rektora Papieskiej Akademii Teologicznej uchwałą senatu z 18.10.1993. Międzywydziałowym Instytutem Ekumenii i Dialogu. Został on przekształcony w Instytut Teologii Fundamentalnej, Ekumenii i Dialogu od początku roku akademickiego 2013/2014 mocą uchwały Senatu uczelnianego z dnia 21.01.2013.

jako wymiar osobowy naszej placówki. Dla chrześcijanina pozostaje on zawsze najważniejszy, i to nie tylko w instytucjach zawierających w swej nazwie słowo *dialog*. Chodzić będzie zatem o to, by poprzez przywołanie osób, które Instytut współtworzyły w przeszłości i obecnie, oraz wskazanie towarzyszących im idei, spróbować zarejestrować jeszcze jedno spojrzenie na historię Jubilata, którym jest Instytut².

Powodem podjęcia takiej próby jest nie tylko zaproszenie mnie do zaszczytnego współtworzenia obchodów Jubileuszu, ale wdzięczność Bogu i ludziom za możliwość prowadzenia badań teologicznych w takim miejscu. Kiedy bowiem słyszymy bieżące dyskusje na temat sporu polsko-izraelskiego, na myśl przychodzi Instytut jako autorytatywny punkt odniesienia. Kiedy pojawiają się wątpliwości, jakie stanowisko zająć wobec złożonej problematyki islamu, w szczególności zagadnienia imigrantów i uchodźców, na myśl przychodzi Instytut. Gdy wreszcie zapytujemy o dialog ekumeniczny – jakże nie pomyśleć o naszym Instytucie? Czy byłby jednak możliwy taki dialog bez świadomości tego, kim jest Kościół w ogóle? I tu ponownie powraca rzeczywistość Instytutu wraz z jego refleksją eklezjologiczną. Coraz częściej pojawiające się określenie „wojna kulturowa” i tyle innych, nowych zjawisk oczekuje, by stać się przedmiotem badań i rozważań w ramach Instytutu.

W tym kontekście bardziej usprawiedliwionym wyda się, mam nadzieję, mniej naukowy charakter spostrzeżeń. Organizatorzy Jubileuszu, idąc chyba za myślą św. Benedykta z Nursji, uznali, że służyć należy również najmłodszemu stażem. Wnosi to być może wymiar świeżości, ale grozi poważnym umniejszeniem ilości szczegółów, które mógłby przywołać naoczny świadek i uczestnik wydarzeń. Nie będzie to w konsekwencji wyczerpujące podsumowanie

---

² Posługujemy się tym słowem konsekwentnie, świadomi przekształcenia MIED i zmiany nazwy, o której mowa w przyp.1. Opracowanie Historii Instytutu: Z. Kijas, *Historia i przyszłość Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu PAT*, w: *Rola placówek naukowych w dialogu ekumenicznym*, Kraków 2004, s. 59–62.

prac Instytutu w zakresie jego statutowej działalności oraz najróżniejszych jej przejawów³.

Kształtowanie idei i początki

Geneza utworzenia Instytutu ma nawet swój wymiar anegdotyczny. W tym ujęciu jej narodziny są związane z dwiema osobami – ks. Łukaszem Kamykowskim i o. Zdzisławem Kijasem oraz ich pamiętnym powrotem z innego jubileuszu – 10-lecia Instytutu Ekumenicznego na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim⁴. Otóż wspomniani księża wykładowcy z racji „długiej i krętej drogi do Krakowa przez Sandomierz” mogli przemyśleć wiele spraw. Jak wspomina o. Z. Kijas: „Ksiądz Łukasz nie mógł rozwinąć dużej prędkości, jechałszy prawie 5 godzin, rozmawiając o przyszłości, również ekumenicznej. I tak, wracając z jednej rocznicy, dawaliśmy początek drugiej, tym razem obchodzonej pod Wawelem, na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie”⁵.

U genezy powstania Instytutu stoi również pewne wyzwanie, które zostało sformułowane u końca lat 90., a dotyczyło możliwości zdobywania tytułów doktorskich z teologii na Papieskiej Akademii Teologicznej przez duchownych innych wyznań. Podjęte wówczas

---

³ W ramach samych tylko działań cyklicznych wspomnieć należałoby współorganizowanie *Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan, Dnia Judaizmu, Dnia Islamu, dyskusji interdyscyplinarnych w gronie pracowników i doktorantów uczelni, Maratonu Biblijnego*. W ubiegłym roku zainicjowano cykl sesji naukowych pt. *Podwawelskie spory o kształt wiary. Wybrane kontrowersje w teologii współczesnej*. Nową propozycją dydaktyczną Instytutu jest semestralna formuła wykładów zatytułowana *ABC relacji chrześcijańsko-muzułmańskich*. Na stałe wpisała się współpraca z amerykańskimi i niemieckimi ośrodkami uniwersyteckimi w organizowaniu międzyreligijnych seminariów z zakresu problematyki dialogu chrześcijańsko-żydowskiego.

⁴ Z. Kijas, *Historia i przyszłość Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu PAT w: Rola placówek...*, dz. cyt., s. 59.

⁵ Z. Kijas, *Historia i przyszłość Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu PAT w: Rola placówek naukowych...*, dz. cyt., s. 59–62.

konsultacje prowadzone przez ks. Andrzeja Bardeckiego⁶ odbiły się echem zarówno w środowisku uczelni, jak i Komisji Episkopatu ds. Ekumenizmu. Zaowocowało to wreszcie powołaniem międzywydziałowej placówki mającej odpowiedzieć na postulaty formułowane przez przedstawicieli innych wyznań z zachowaniem tożsamości obu stron.

W końcu przyjęto formułę zaproponowaną przez ks. prof. dr. hab. Adama Kubisia, rektora PAT i kierownika Katedry Eklezjologii. Polegała ona na otwarciu profilu działania placówki również dla przedstawicieli innych religii i wszystkich ludzi dobrej woli. Nestor krakowskich teologów fundamentalnych akcentował w szczególności interdyscyplinarny charakter Instytutu oraz znaczenie dialogu teologicznego z Żydami⁷. W szczególności tej problematyce z pasją poświęcił się ks. Łukasz Kamykowski. Jego postać pozostaje z wielu względów twarzą i wizytówką Instytutu.

Instytutowi przyznano skromne warunki lokalowe i także wyposażenie. Zaangażowanie pań w sekretariacie umożliwiło systematyczną jego pracę. Jako pierwsza zatrudnienie otrzymała p. mgr Agnieszka Zagrajek, następnie p. mgr Violetta Reder oraz p. Maria Poniewierska, która do dzisiaj pracuje w naszej placówce. Początki sukcesywnie powiększanego instytutowego księgozbioru wiążą się z darowizną ks. prof. Adama Kubisia.

Zatwierdzony przez Senat PAT w dniu 2 lipca 1988 roku Regulamin Instytutu opiera funkcjonowanie o „istniejące w ramach PAT katedry o profilu związanym z celami MIED” i powierza mu zadania od początku stanowiące rację jego istnienia:

---

⁶ Ks. prał. Andrzej Bardecki był referentem ds. ekumenizmu w Kurii Metropolitalnej od lat 60. XX wieku. Ks. Łukasz Kamykowski, mieszkając w sąsiedztwie od 1981, został wprowadzony przez niego w zagadnienia ekumeniczne środowiska Krakowa, a od marca 1990 pozostaje również przewodniczącym referatu ekumenicznego Kurii Metropolitalnej.

⁷ Ł. Kamykowski, *Zaangażowanie ekumeniczne Kościoła krakowskiego*, w: *Archidiecezja na przełomie stuleci*, Kraków 2004, s. 272.

„Ułatwienie w praktyce otwarcia Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie na postulowany przez Magisterium dialog ekumeniczny, międzyreligijny i z wszystkimi ludźmi dobrej woli w zakresie właściwym dla wyższej uczelni papieskiej; udostępnienie działalności Uczelni i jej owoców środowisku naukowemu spoza kręgów Kościoła Katolickiego; umożliwienie właściwego toku studiów studentom należącym do innych Kościołów chrześcijańskich lub wspólnot religijnych, czy wyznającym inny światopogląd, a pragnącym w ramach naszej Uczelni studiować teologię katolicką, historię Kościoła lub chrześcijańską myśl filozoficzną”⁸.

A zatem Instytut, nie posiadając wyodrębnionych wewnątrz katedr, działał dzięki dobrej woli naukowców PAT współpracujących ze sobą dla dobra dialogu i ekumenii. Był miejscem krzyżowania się drogi katedr takich jak Katedra Chrystologii, Eklezjologii i Ekumenizmu – z perspektywą otwarcia na katedry innych wydziałów⁹. W wyniku przekształcenia MIED w ITFED cele tego ostatniego m.in. takie jak współpraca (krajowa i zagraniczna) również ze wspólnotami religijnymi, a także działalność wydawnicza, są szersze niż cele pozostałych instytutów na Uniwersytecie Jana Pawła II. Mamy więc do czynienia ze stałą specyfiką Instytutu w ramach uczelni, którą współtworzy¹⁰.

Realizacja idei

Od 2013 roku, a zatem od przekształcenia w ITFED, Instytut obejmuje pracowników trzech katedr: Chrystologii, Eklezjologii i Ekumenizmu.

---

⁸ Par. 3 i 4 Regulaminu MIED.

⁹ Por. Z. Kijas, *Historia i przyszłość Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu PAT w: Rola placówek naukowych...*, dz. cyt., s. 60. Współpracownikiem MIED był również kierownik Katedry Misjologii, ks. prof. dr hab. Jan Górski, obecnie profesor Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. W Katedrze Misjologii pracował również ks. dr Andrzej Dobrzyński, współpracownik MIED, obecnie dyrektor Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie.

¹⁰ Członkiem rady MIED był również ks. dr Paweł Holc CM, obecnie oprócz pracy na uczelni wykładowca w Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy.

Katedra Chrystologii Fundamentalnej, obecnie kierowana jest przez ks. prof. dr. hab. Tadeusza Dzidka. Stanowisko to zajmował w przeszłości również ks. prof. dr. hab. Łukasz Kamykowski. Obecnie w skład Katedry wchodzi również prof. dr. hab. Marek Kita, jedyny świecki profesor w naszym Instytucie, oraz ks. dr. hab. Damian Wąsek. Środowisko Katedry ma swych znakomitych absolwentów również poza granicami kraju. Dyrektorem Kapucyńskiego Instytutu Historycznego w Rzymie jest o. dr. Aleksander Horowski OFMCap, magistrant ks. prof. Tadeusza Dzidka. Rzymską Radę ds. Nowej Ewangelizacji zasila inny wychowanek tego profesora, ks. dr. Krzysztof Marcjanowicz. Dr. hab. Urszula Pękala, kolejna magistrantka ks. prof. Dzidka, pracuje w *Leibniz-Institut für Europäische Geschichte* w Mainz. Wszystkie wyżej wymienione osoby przynależały do jednego seminarium naukowego. Współprowadzącym zajęcia pozostawał również ks. dr. hab. Piotr Sikora (obecnie Akademia Ignatianum, Katedra Filozofii Boga i Religii). Jak wspomina ks. Dzidek, podobnego zespołu już nigdy więcej nie udało mu się zgromadzić.

Kolejna katedra w ramach instytutu to Katedra Eklezjologii prowadzona przez o. prof. dr. hab. Andrzeja A. Napiórkowskiego OSPPE – następcę przywoływanego już założyciela Instytutu, ks. prof. Adama Kubisia. Obok prężnie działającego kierownika¹¹, w jej skład wchodzi: ks. prof. dr. hab. Krzysztof Kościelniak, równocześnie kierownik Katedry Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej na Uniwersytecie Jagiellońskim (wcześniej członek Katedry Chrystologii i doktor naszej Uczelni, wypromowany przez ks. prof. Kamykowskiego), o. dr. Piotr Marek Chojnacki OCist, opat z Mogiły; do niedawna ks. dr. Józef Morawa, obecnie rektor pionierskiego seminarium duchownego dla starszych kandydatów do święceń, oraz jego następcą w Katedrze, piszący te słowa ks. dr. Paweł Pielka.

---

¹¹ O. prof. A. Napiórkowski zainicjował serię eklezjologicznych konferencji naukowych. Dotychczas odbyło się 9 sesji. Każda zaowocowała wydaniem tomu z serii „Cracoviensis Cogitatio Eccesialis”.

Trzecia katedra wchodząca w skład Instytutu to Katedra Ekumenizmu. Liczy ona dwóch członków: obok jej kierownika, ks. dr. hab. Tadeusza Kałużnego SCJ, należy do niej o. prof. dr hab. Zdzisław Kijas OFMConv, obecnie posługujący w rzymskiej Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych. Większość prac podejmowanych przez Instytut w zakresie działalności ekumenicznej realizowanych było dzięki współpracy duszpasterzy Kościołów zrzeszonych w krakowskim oddziale Polskiej Rady Ekumenicznej.

Powstałe w 1992 roku Centrum Informacji, Spotkań, Dialogu, Wychowania i Modlitwy (Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu), jak zauważa jego wieloletni dyrektor i stały współpracownik Instytutu ks. dr Manfred Deselaers, należy do archidiecezji krakowskiej, ponieważ to w Krakowie znajduje się „zaplecze intelektualne i teologiczne przygotowane do prowadzenia dialogu międzynarodowego i międzyreligijnego”¹². Centrum Dialogu i Modlitwy oraz nasz Instytut pozostają w ten sposób naturalnymi partnerami. Wiąże się to również faktem, że związany z ziemią oświęcimską i ze sprawą dialogu ks. prof. Łukasz Kamykowski pozostaje wieloletnim konsultorem Rady Ekumenicznej oraz Rady Dialogu Międzyreligijnego Episkopatu Polski.

Niewątpliwie mamy do czynienia ze środowiskiem bogatym w osobowości i kompetencje zdolne stawić czoła zarysowanym na wstępie wyzwaniom niesionym przez współczesność Kościoła i społeczeństwa. O niewątpliwym jego potencjale świadczy rozległy horyzont osobowości i zainteresowań – od specjalisty od Abelarda (ks. D. Wąsek) po znawcę i tłumacza św. Bernarda z Clairvaux (o. M. Chojnacki); od miłośnika i znawcy kultury i myśli żydowskiej (ks. Ł. Kamykowski) po błyskotliwego badacza islamu (ks. K. Kościelniak); od kontynuatorów krakowskiej szkoły eklezjologii (ks. J. Morawa i o. A. Napiórkowski), przez wychowawcę całej generacji teologów

---

¹² M. Deselaers, *Dialog teologiczny, który słucha głosu ziemi oświęcimskiej. O współpracy MIED – CDiM*, w: *Rola placówek...*, dz. cyt., s. 73–93. Obecnie funkcję dyrektora CDiM pełni ks. Jan Nowak.

fundamentalnych (ks. T. Dzidek), po reprezentanta świeckich profesorów na kościelnej uczelni (M. Kita). W oczach „nowicjusza” ten jubileusz, będąc dziękczynieniem, staje się motywem realnej nadziei na przyszłość.

Seria Wydawnicza

Zawartość zainicjowanej w 1995 roku serii wydawniczej „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” została znakomicie omówiona przez ks. Wojciecha Hancę¹³. Nasze omówienie okresu późniejszego opiera się na spostrzeżeniu, iż ogólną problematykę publikacji ująć można zasadniczo w trzech nurtach tematycznych: w odniesieniu do szeroko rozumianej tematyki Słowa Bożego, ekumenizmu w ogólności oraz refleksji w zakresie antropologii.

Słuchając Słowa Bożego

Realizacją zadań, które stoją przed Kościołem względem religii niechrześcijańskich oraz wyzwanie, jakim jest kształtowanie adekwatnej wobec nich postawy, była sesja naukowa *Księgi święte a słowo Boże*¹⁴, którą w dniach 24–25 listopada 2004 roku zorganizował nasz

---

¹³ Por. W. Hancę, „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” w 10-lecie Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, w: *Rola placówek naukowych w dialogu ekumenicznym. Sesja jubileuszowa z okazji 10-lecia Międzywydziałowego Instytutu Ekumenii i Dialogu Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (Kraków, 17 grudnia 2003 r.)*, t. 25, Kraków 2004, s. 95–122. Obecny skład redakcji stanowią: ks. Ł. Kamykowski (przewodniczący), o. Z. Kijas OFMConv, o. A. A. Napiórkowski OSPPE. Seria obecnie liczy 40 tomów. W tym miejscu sygnalizujemy jedynie publikację tomu 26. serii zatytułowanego *Klasztorne ośrodki piśmiennictwa i kultury w krajach słowiańskich*, red. W. Stepniak-Minczewska, Z. Kijas, Kraków 2005 jako zbioru konferencji w ramach *Projektu słowiańskiego*, którego organizatorami byli Koło Naukowe Słowistów UJ i nasz Instytut, który pięciokrotnie w ten projekt aktywnie się angażował.

¹⁴ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 27, Kraków 2005.

Instytut przy współdziałaniu krakowskiego oddziału Polskiej Rady Ekumenicznej. Ciągłe zmieniający się kontekst kulturowy z nową wyrazistością stawia znane już pytania: „Czy Księga święta utożsamia się ze słowem Bożym, czy tylko je zawiera, a może jest rozumiana w jeszcze inny sposób? Czy to, co czytamy w Księgach świętych, jest całkowicie Boże? Czy są w nich treści ludzkie, związane z kontekstem kulturowym, w jakim Księgi te powstały, i (ewentualnie) jak wiele jest tych treści?”

Wystąpienie ks. Kamykowskiego *Pismo Święte a Słowo, które stało się Ciałem. Chrześcijańskie podejście do Biblii* jest określeniem specyfiki chrześcijańskiego stosunku do własnych ksiąg świętych. Spektrum ujęć zaproponowanych przez przedstawicieli innych wyznań chrześcijańskich było szerokie i objęło mariawitów, prawosławnych, baptystów, metodystów i luteran. Specjalnymi gośćmi sesji byli: prof. Harold Kasimow z USA i dr Mohammad Ali Shomali z Iranu, którzy ujęli stawianą podczas sesji problematykę z perspektywy: judaizmu (*Księgi święte a słowo Boże - perspektywa żydowska*) i islamu szyickiego (*Boże objawienie w rozumieniu islamu*).

W zamieszczonej w omawianej serii pozycji pt. *Dialog według Biblii. Wstęp do poszukiwań*¹⁵ ks. Kamykowski włącza się w dialog wewnątrz Pisma Świętego i tym samym zapoczątkowuje systematyczną teologię dialogu jako formy życia Kościoła w świecie. Opisuje, jak i dlaczego czerpie z bogactwa tekstów biblijnych i z jakiego powodu wydaje się to mu zgodne z ludzką i „Duchową” prawdą Biblii¹⁶. Papież Paweł VI, wprowadzając pojęcie dialogu do słownictwa kościelnego, odwołuje się w Encyklice *Ecclesiam suam* do dziejów biblijnych. W tekście nie ma jednak szczegółowych odsyłaczy biblijnych. Ks. Kamykowski angażuje okazały warsztat biblijny. Wobec, jak stwierdza, niemożliwości doprowadzenia do „kompletnej biblijnej, a może w ogóle systematycznej, teologicznej teorii dialogu” pozycja ma zainspirować do dalszych badań, zasugerować metody,

¹⁵ Ł. Kamykowski, „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 30, Kraków 2008.

¹⁶ Por. Ł. Kamykowski, *Dialog według Biblii. Wstęp do poszukiwań*, Kraków 2008, s. 26.

podać pewne wyniki cząstkowe. Punkt wyjścia rozważań stanowią przemyślenia ujmujące Biblię jako kompozycję tekstów będących ze sobą w dialogu, który oświetla prawdę zbawienia ucieleśnioną w osobie Jezusa Chrystusa. Problem dialogu sięga bowiem samego serca Ewangelii i jej właściwego przekazu. Teksty Magisterium wprowadzające kategorię dialogu do języka kościelnego to druga linia poszukiwań autora¹⁷.

W innej publikacji zatytułowanej *Biblia, słowo Boże, Chrystus – pełnia Objawienia*¹⁸ ks. Kamykowski, analizując kilkanaście przykładów z historii, ukazuje złożony proces przejmowania przez, tworzącą się wraz z Kościołem, Biblię roli jego nauczycielki. Rola ta ulegała przemianom, co autor pogłębia w omawianym tekście.

I tak świadectwa Klemensa Rzymskiego i Ireneusza z Lyonu pochodzą z okresu, gdy świadomość posiadania Pisma Świętego dopiero kształtowała się w Kościele. Za czasów Orygenesusa (III w.) i św. Augustyna (IV/V w.) Biblia jawi się już w świadomości Kościoła jako zbiór pism stanowiących podstawowe źródło wiedzy o Objawieniu się Boga w historii, zwłaszcza w osobie Jezusa Chrystusa.

Nieco inne podejście do Biblii ukazują analizowane przez autora mowy św. Leona Wielkiego z V wieku. Przekonany o świętości całej Biblii nie komentuje jej w sposób systematyczny, jak czynili to wcześniejsi ojcowie, lecz w ograniczeniu do ich wyboru narzuconego przez porządek liturgii. „Cześć dla Biblii jako źródła Objawienia zaczyna rozchodzić się z jej faktyczną znajomością”¹⁹.

W ostatniej grupie tekstów autorstwa św. Tomasza z Akwinu i św. Bonawentury sama Biblia nieco ginie w swej bosko-ludzkiej oryginalności i nie zawsze jest wyraźne właściwe ojcom Kościoła jej chrystocentryczne rozumienie. Ukazujący się w ten sposób obraz roli Biblii w życiu i myśli chrześcijan skłania autora do stwierdzenia

---

¹⁷ Liczba studentów-doktorantów uczestniczących w konserwatoriach prowadzonych w samych dwu latach akademickich 2004/2005 i 2005/2006 w Krakowie i Tarnowie wynosi 105 osób.

¹⁸ Ł. Kamykowski, „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 36, Kraków 2013.

¹⁹ Ł. Kamykowski, „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” ..., dz. cyt., t. 36, s. 155.

służebnej, w stosunku do zasadniczej misji Kościoła, jej roli jako oparcia dla głoszenia dobrej nowiny o Jezusie.

Opracowanie, choć zdaniem samego autora domaga się weryfikacji, nabiera znaczenia w kontekście dialogu międzyreligijnego, gdzie problem podejścia do źródeł objawienia jest szczególnie istotny. Stawiane przez ks. Kamykowskiego pytania nie są częste w syntetycznych ujęciach teologii, także w aspekcie historycznym.

Pogłębiona i poszerzona problematyka, która od dawna była przedmiotem teologicznych poszukiwań i badań ks. Kamykowskiego, stanowi treść kolejnego tomu naszej serii, jest to *Obraz Izraela i Żydów w myśli chrześcijańskiej. Część I – historia*²⁰. W oparciu o analizę najważniejszych nowotestamentalnych tekstów o Żydach autor ukazuje podstawy do rozwijania teologicznej refleksji nad stosunkiem chrześcijan do Żydów. Podejmując pytanie o Izrael, z naciskiem podkreśla konieczność integralnego wsłuchiwania się w wielogłosową całość oraz poszukiwania sensu odpowiadającego całości zamysłu Bożego.

Osią rozważań pozostaje „teologia zastępstwa” w Kościele analizowana na przykładach Melitona z Sardes i innych reprezentatywnych myślicieli chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu, również w czasach nowożytnych. Zdaniem autora owa teoria wprowadza trwałe antagonizmy między Żydami wyznającymi judaizm a Kościołem Chrystusowym określającym siebie mianem „Nowego

---

²⁰ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 39, Kraków 2017. Pozycja jest równocześnie podręcznikiem dla słuchaczy interdyscyplinarnych studiów podyplomowych „Relacje polsko-żydowskie”. Studia obejmują trzy moduły: Koegzystencja, Zagłada, Dialog. Program studiów jest realizowany we współpracy z Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau, Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie oraz Centrum Dialogu i Modlitwy w Oświęcimiu. Cel studiów obejmuje: pogłębienie wiedzy o dziejach Żydów, judaizmie i Zagładzie, poznanie historii i aktualnego nauczania Kościoła katolickiego o Żydach i judaizmie, poznanie i zrozumienie mechanizmów rodzenia się nietolerancji, rasizmu i antysemityzmu, kształtowanie umiejętności przezwycięzania uprzedzeń i stereotypów, przygotowanie do życia w społeczeństwie wielokulturowym i do prowadzenia dialogu międzyreligijnego.

Izraela”. W praktyce rodzi to nieufność wobec Żydów, sprzyja obojętności wobec nich, a także umożliwia wybuchy wrogości.

Całość jest niewątpliwym wkładem w teologię Ludu Bożego, która adekwatnie określi miejsce Izraela znanego ze Starego Testamentu, jak i społeczności Żydów z epok późniejszych w ich wzajemnym powiązaniu i relacjach z Kościołem. Przewidywana dalsza część publikacji, zapowiadana przez autora, zmierzy się z zagadnieniem możliwości i zasadności rewizji tej teorii.

Z teorii ekumenizmu

Monografia pt. *Przed Soborem Wszechprawosławnym*²¹ powstała niemal w przededniu wielkiego historycznego wydarzenia, nie tylko dla Kościoła prawosławnego, ale właściwie całego świata chrześcijańskiego, a mianowicie Wielkiego i Świętego Soboru na Krecie, który odbył się w dniach 16–27 czerwca 2016 roku. Tekst przybliży w części pierwszej samą ideę soboru (synodu) w Kościele. Specyfikę idei soboru, która cechuje myśl prawosławną pogłębia ks. bp J. Pańkowski. Analogiczne rozważania z perspektywy rzymskokatolickiej i ewangelickiej prezentują ks. Z. Glaeser i J. Sojka. Czytelnik znajdzie w publikacji omówienie zagadnienia „hierarchii soborów” dokonane przez ks. S. Pawłowskiego oraz relacji między soborem i liturgią (S. Mieszczak SCJ).

W drugiej części publikacji autorzy skupią się na analizie przygotowań Soboru Wszechprawosławnego. Aspekt historycznych tych przygotowań podejmuje ks. T. Kałużny SCJ. Obok tekstu traktującego o zagadnieniu wewnętrznego życia Kościoła prawosławnego w projektach soborowych ks. Kuźma omawia również wkład w soborowe przygotowania wnoszony przez prawosławnych z Polski. Ks. B. Ferdek pisze o ekumenicznych nadziejach związanych z soborem. Prof. M. Kita ujmuje relację tego ostatniego do II Soboru Watykańskiego.

---

²¹ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 38, Kraków 2016.

Niezwykle interesujące są zamieszczone w publikacji Aneksy jako propozycje dokumentów, które weszły pod soborowe obrady (Diaspora prawosławna, Regulamin funkcjonowania Zgromadzeń Biskupów w diasporze prawosławnej, Autonomia i sposób jej głoszenia, Sakrament małżeństwa i przeszkody do jego zawarcia, Znaczenie postu i jego zachowanie dzisiaj, Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim, Misja Kościoła prawosławnego we współczesnym świecie) oraz regulaminy przygotowań i obrad (Regulamin Wszechprawosławnych Konferencji Przesoborowych, Regulamin organizacji i funkcjonowania Świętego i Wielkiego Soboru Kościoła prawosławnego).

Powracający po wielokroć dylemat *Wielość religii jedność prawdy*²² rozważany był tym razem w obiekcie należącym do Parafii Ewangelicko-Augsburskiej św. Marcina, która gościła uczestników sesji międzyreligijnej poświęconej temu zagadnieniu. Właściwe dialogowi ekumenicznemu w sensie ścisłym pytania typu: „Jaki właściwie jest cel teologicznych uzgodnień, co z konkretyzacją wniosków, jak rzecz się ma z rozumieniem wypracowanym uzgodnień?” zyskują na wadze i ostrości w kontekście szerszej rozumianego dialogu. Inne pytania to: „Czy studia porównawcze, wymiana świadectw służyć będą wypracowaniu klimatu szacunku, czy jednak sięganie ku prawdzie jako spełnieniu tęsknot właściwych każdemu?”.

Publikacja będąca pokłosiem niniejszej konferencji niewątpliwie naświetla wspomniane dylematy, akcentując na różny sposób poszczególne kwestie zgodnie z preferencjami prelegentów. Czyż nie chodzi o to, by wobec po ludzku niepokonalnych przeszkód, gdy zaczynamy się pytać, jak święte kobiety niosące wonności do grobu Jezusa: „Któż nam odwali kamień od wejścia do grobu?”, stwierdzić razem z Yves'em Congarem: „Już być może Aniołowie Boży otrzymali misję, której nie podejrzewamy”²³.

²² „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 35, Kraków 2011.

²³ Y. Congar, *Chrétiens désunis. Principes d'un «oecuménisme» catholique*, Paris 1937, s. 345.

Nasz Instytut już w kilka miesięcy po ogłoszeniu przez papieża Benedykta XVI w dniu 9 listopada 2009 roku Konstytucji apostolskiej *Anglicanorum coetibus* zorganizował sesję naukową *Wspólnota anglikańska a ekumenia. Wokół konstytucji apostolskiej Anglicanorum coetibus Benedykta XVI*²⁴. Konstytucja, regulując proces tworzenia ordynariatów personalnych dla anglikanów nawiązujących pełną komunię z Kościołem katolickim, umożliwia zachowanie elementów specyficznego duchowego i liturgicznego dziedzictwa anglikańskiego oraz bycie jednocześnie w pełnej i widzialnej komunii ze Stolicą Apostolską. Wobec kontrowersji, jakie wzbudził dokument, prelegenci zmierzali do krytycznego przeanalizowania tego szczególnego wydarzenia ekumenicznego w kontekście historyczno-teologicznym.

W pierwszej części konferencji do analizy dialogu anglikańsko-katolickiego w jego ujęciu historycznym swój cenny wkład wnieśli: ks. dr hab. Przemysław Kantyka i ks. prof. dr hab. Zygmunt Glaeser, a implikacje pastoralne dokumentu papieskiego nakreślił ks. dr Włodzimierz Wieczorek.

Druga część konferencji nosi znamienity tytuł *Koniec czy nowy początek dla dialogu katolicko-anglikańskiego?*. Tytuł jest w istocie zbieżny z tytułem tomu 40. przywołanego powyżej. W przypadku omawianej Konstytucji argumentem na temat końca dialogu byłby choćby fakt, że wierni anglikańscy poprzez ordynariat jako formę kanoniczną mogą jednoczyć się z Kościołem katolickim. Refleksja ekumeniczna musi odtąd dążyć do zrozumienia i uwzględnienia niewątpliwego niepokoju po stronie anglikańskiej podczas wprowadzania założeń Konstytucji. Niewątpliwie cała sprawa pokazuje, że wciąż otwarte są drzwi prowadzące do przyszłego pojednania na płaszczyźnie eklezjalnej²⁵.

Obszar zagadnień moralnych jako przedmiot dialogu ekumenicznego jest szczególnie skomplikowany również poprzez fakt,

---

²⁴ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 33, Kraków 2010.

²⁵ Całość uzupełnia tekst Konstytucji oraz dokument Kongregacji Nauki Wiary zawierający „Normy uzupełniające do Konstytucji apostolskiej *Anglicanorum coetibus*”.

że podziały wśród chrześcijan przebiegają nie tylko wzdłuż granic między wyznaniem, ale również wewnątrz nich samych. Mierzyli się z tym uczestnicy zorganizowanej przez Katedrę Ekumenizmu PAT oraz nasz Instytut konferencji zatytułowanej *Ekumenia a współczesne wyzwania moralne*²⁶. Wobec dokonującego się przechodzenia od tematów dogmatycznych do etyczno-moralnych i lawinowego narastania tych ostatnich istotne staje się nie tylko przedstawienie stanowiska danego wyznania, ale i sugestia co do metodologii w pracach nad problemami moralno-etycznymi. Prelegenci w części pierwszej sesji przedstawili ogólne stanowiska trzech podstawowych wyznań chrześcijańskich wobec współczesnych wyzwań moralnych. Uszczegółowieniu problematyki moralnej posłużyła natomiast część druga. Część trzecia, jako zapis dyskusji panelowej, objęła wystąpienia na temat perspektywy wspólnego stanowiska chrześcijan. Całość została ubogacona zestawem dokumentów ekumenicznych w omawianej materii.

Tom zatytułowany *Sekularyzacja a ewangelizacja*²⁷ jest zapisem wystąpień w ramach sesji, która odbyła się w dniach 22–23 listopada 2005 roku pod tytułem *Laicyzacja i ewangelizacja* zorganizowanej przez Instytut i krakowski oddział PRE. Kontekst ważkich dla wszystkich wyznań chrześcijańskich zagadnień zarysowany został przez socjologów Andrzeja Kasperka (Cieszyn) oraz Massimo Introvigne'a (Turyn). Ich wkład polegał m.in. na cennym rozróżnieniu między spontanicznością procesów sekularyzacji a świadomie narzucaną laicyzacją oraz zakwestionowaniu przekonania o powszechności sekularyzacji we współczesnym świecie. Druga część sesji akcentowała różnorodność problematyki ewangelizacyjnej, jej tradycji oraz metod. Nowa ewangelizacja ukazana została w mozaice doświadczeń ruchów i wspólnot ewangelizacyjnych z obszaru różnych wyznań chrześcijańskich.

²⁶ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 31, Kraków 2009.

²⁷ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 28, Kraków 2006.

Na rok 2014 przypadała 50. rocznica zakończenia *Vaticanum II*, a w szczególności przyjęcia jego Dekretu o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*. Dla Instytutu był to impuls, by we współpracy z krakowskim Oddziałem PRE ora Instytutem Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie zorganizować w dniach 18–19 listopada konferencję naukową *O co chodzi w ekumenizmie? Czym jest dialog? Podstawowe idee „Vaticanum” pół wieku później*²⁸.

Refleksja objęła doświadczenia z obszaru relacji ekumenicznych oraz szerszych kręgów dialogu, posoborowe dyskusje co do założeń, warunków i celów ekumenizmu, ale i dialogu religii oraz światopoglądów. Zmierzała on do sprecyzowania przywołanych w tytule konferencji pojęć i ustalenia faktycznego ukierunkowania działalności, które te pojęcia określają.

Historię ekumenicznych nadziei w przededniu *Vaticanum II* w oryginalny i osobisty sposób przedstawił nestor polskiego ekumenizmu prof. dr hab. Stanisław C. Napiórkowski. Na temat diagnozy współczesnej sytuacji swoje stanowisko formułują: ks. bp dr Edward Puślecki, który z punktu widzenia metodystów określił sytuację jako oczekujący na przełom „bieg jałowy”. Inny z przedstawicieli chrześcijaństwa ewangelikalnego, prezbiter Mateusz Wichary sugestywnie ukazał potencjał chrześcijańskiego nawrócenia. Doświadczenia słowackie z tej samej pozycji konfesyjnej przedstawił ks. dr Pavel Procházka. Bieżące inicjatywy prawosławnych ekumenistów ukraińskich naświetlił dr Yuri Vestel z Kijowa. Mariawita ks. dr Tomasz D. Mames ocenił wychowanie do ekumenizmu w praktyce polskiej edukacji publicznej oraz katechizacji.

Obok tak wyrażonych elementów analizy sytuacji tom zawiera materiał odnoszący się do przyszłości i wizji ekumenicznych dążeń. Stanowisko prawosławne w tym względzie wraz z ważnymi sugestiami przedstawił ks. dr Henryk Paprocki. Wizje przejścia od „ekumenizmu idealistycznego” do jego postaci „realistycznej” zaprezentował ze strony katolickiej ks. dr hab. Przemysław Kurtyka. Ważne

---

²⁸ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 37, Kraków 2015.

dopełnienie problematyki w postaci podkreślenia związku ekumenizmu z odnową w dziedzinie relacji chrześcijan z Izraelem jako Ludem Pierwszego Wybrania przedłożył prof. dr hab. Jan Grosfeld reprezentujący UKSW. Zwieńczeniem i praktycznym wymiarem wizji dialogu okazuje się naszkicowana przez ks. dr. Adama Wąsa SVD z KUL-u postawa papieża Franciszka wobec islamu w kontekście wydarzeń bieżących.

Inna pozycja mająca podobny zakres przedmiotowy, będąca równocześnie najnowszą, jest cenną próbą spojrzenia na aktualny *status quaestionis* w zakresie ekumenizmu. Nosi ona tytuł *Ekumenizm doktrynalny schyłek czy nowy początek?*²⁹. Tom stanowić mógłby zresztą wartościowy zestaw materiałów do ćwiczeń z ekumenizmu czy szerzej – eklezjologii do wykorzystania podczas zajęć ze studentami. Pogłębione spojrzenia przedstawicieli podstawowych wyznań chrześcijańskich i różnych ośrodków akademickich syntetycznie i kompetentnie orientują czytelnika na mapie problematyki ekumenicznej. Frapujący jest głos z Rzymu, a konkretnie wykład ks. Andrzeja Choromańskiego reprezentującego Papieską Radę ds. Popierania Jedności Chrześcijan. Oto bowiem ekspert i uczestnik różnych ekumenicznych gremiów stwierdza, że dokument Komisji Wiara i Ustrój Światowej Rady Kościołów *Ku wspólnej wizji Kościoła* pozostaje ostatnim podejmującym zagadnienia klasyczne w odniesieniu do dialogu ekumenicznego, w tym wypadku eklezjologię. Dziś odchodzi się bowiem od zagadnień od zawsze kontrowersyjnych na rzecz tematyki praw człowieka, *gender*, sprawiedliwości społecznej czy ochrony środowiska. W tym sensie, zdaniem prelegenta, mielibyśmy do czynienia z nowym początkiem, o którym wspomina tytuł konferencji, a zarazem schyłkiem tego, co dotąd stanowiło tematykę podstawową dialogu doktrynalnego. W konsekwencji, w przewidywanym na rok 2021 spotkaniu pod tytułem *Pielgrzymka sprawiedliwości i pokoju* nie znajdziemy problematyki dotyczącej wprost Boga, Kościoła czy sakramentów.

---

²⁹ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 40, Kraków 2018.

Ks. dr hab. Marcin Składanowski, zapytując o to, czy „czas to na zmianę?”, formułuje m.in. wniosek o tym, że rezygnacja w dialogu doktrynalnym z najtrudniejszych dzielących nas kwestii, w szczególności eklezjologii, nie będzie zdolna zmienić relacji międzychrześcijańskich. Postuluje przy tym rezygnację z czasem zbyt łatwych tez formułowanych *a priori*, a trudnych do udowodnienia, i wskazuje raczej na dialog bilateralny jako owocniejszy w zakresie doktrynalnym.

Istotnym wymiarem całości jest trójgłos katolicko-prawosławno-luterański na temat rozumienia dialogu doktrynalnego. Po nim nastąpiła analiza stanu i perspektyw dialogu teologicznego rzymskokatolicko-prawosławnego oraz luterańsko-rzymskokatolickiego. Całości dopełniło spojrzenie na nasz dialog z klasycznymi kościołami zielonoświątkowymi oraz powracający tak często problem recepcji osiągnięć dialogowych.

O człowieku

Temat *Kondycja człowieka*³⁰ podjęty został i wszechstronnie naświetlony przez specjalistów reprezentujących różne wyznania chrześcijańskie. Celem sesji, która odbyła się 21 listopada 2006 roku, było zapoznanie się z próbami odpowiedzi poszczególnych wspólnot chrześcijańskich na pytanie o to, kim jest człowiek w świetle Objawienia i jaka jest rzeczywistość jego życia. W zamyśle organizatorów termin „kondycja człowieka” trafniej ujmować miał dynamizm ludzkiego stawania się wyrażany poprzez różne kategorie zastosowane przez prelegentów.

Wystąpienia zawarte w tomie pokonferencyjnym odchodzą od tradycyjnych pojęć takich jak „natura” czy „istota”. Ks. Tadeusz Dzidek stwierdza we wstępie do tomu, że dynamizm stawania się człowieka wyrażony w kategoriach takich, jak: przeobstwienie, uświęcenie, usprawiedliwienie czy też zaślubiny wydaje się być najbardziej

---

³⁰ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 29, Kraków 2007.

wspólnym i charakterystycznym motywem omawianej refleksji. Wszystkie zaprezentowane referaty krążą wokół trzech zasadniczych kwestii: w jaki sposób koncepcja Boga wpływa na koncepcję człowieka, kim jest człowiek, w jaki sposób koncepcja człowieka wpływa na postawę chrześcijanina.

W wystąpieniach prelegentów usłyszeliśmy stwierdzenia odnoszące się do kondycji człowieka pytającego i obdarzonego zdolnością komunikowania się (ks. dr Dariusz Chwastek), dramatycznego, wyzwalającego się (ks. dr Mirosław Michalski), stworzonego na obraz i podobieństwo Boga (dr Andrzej Kuźma), naznaczonego grzechem, zbawionego, usprawiedliwionego (Wawrzyniec Markowski, o. Andrzej Napiórkowski), wolnego od zmazy uczynkowej (mgr Tomasz Mames). Rozwinięto również porównanie koncepcji proponowanej przez Kościół prawosławny i luterański. Kategorią szczególnie analizowaną przez prelegentów okazało się „przebóstwienie”.

Doświadczenia związane z postrzeganiem i traktowaniem kobiety w teologii i życiu swych społeczności wyznaniowych, wyrażone w formie referatów i świadectw, stały się przedmiotem obrad innej sesji MIED-u zorganizowanej przy współpracy krakowskiego oddziału PRE. Otrzymała się ona 18 listopada 2008 roku i nosiła tytuł *Kobieta w Kościele*³¹.

Tocząca się we współczesnej kulturze dyskusja na ten temat kobiety i kobiecości w ogóle nie może znaleźć pogłębienia w oderwaniu od źródeł wiary. Ewangelia zawiera wyrazisty przekaz o fundamentalnej równości mężczyzny i kobiety, a Kościół w wymiarze mistycznym ma rysy kobiece. Organizatorzy zapytują natomiast o to, jak prawda ta przenika serca i umysły chrześcijan i jak przekłada się na wewnątrzwyznaniowe relacje i funkcjonowanie właściwych instytucji.

Mimo iż w odniesieniu do starożytności posiadamy świadectwa niemal wyłącznie autorstwa mężczyzn, pozwalają nam one scharakteryzować rolę kobiet w życiu wspólnot pierwszych chrześcijan.

---

³¹ „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 34, Kraków 2011.

Zadania tego podjął się ks. Arkadiusz Baron. W jego tekście znajdujemy rzetelną analizę materiałów źródłowych. Autor opisuje rolę i zadania dziewic, wdów i diakonis; zarysowuje różnice między Wschodem i Zachodem, podkreśla, że życie kobiety w starożytności zależało przede wszystkim od tego, w jakim środowisku się znalazła (helleńskim, rzymskim, egipskim, afrykańskim czy judaistycznym), bowiem to właśnie ideał danego środowiska starała się swoim życiem realizować. Badacz zwraca jednak uwagę na to, że w środowisku judaistycznym i chrześcijańskim kobiety były nie tylko bardziej obecne, ale i pozostawiły po sobie więcej twórczości aniżeli w innych kręgach religijnych, co pozwala nam sądzić, że cieszyły się większą wolnością i przywilejami niż w świecie pogańskim.

Diakon Karina Chwastek z Kościoła luterńskiego przedstawiła wpływ Reformacji na pojmowanie miejsca kobiety w Kościele. Jej zdaniem instytucjonalizacja Kościoła chrześcijańskiego i asymilacja wzorców obyczajowych starożytności przyczyniła się do zepchnięcia kobiety do roli „gorszej płci” Przymioty szereg poglądów mających być potwierdzeniem tej tezy (Tertulian, Hieronim, Ambrożyjster i inni). Autorka nie rozstrzyga jednoznacznie, czy Reformacja zmieniła postrzeganie roli i pozycji kobiety w Kościele, ale zaznacza, że wprowadziła „pewne zmiany” w powszechnym myśleniu na ten temat. Za niepodważalną zasługę uważa tutaj mówienie o powszechnym kapłaństwie, które nakłada na wszystkich ochrzczonych – zarówno kobiety, jak i mężczyźni – obowiązek głoszenia Ewangelii.

Diakon Chwastek zaznacza, że wraz z Reformacją zaistniało w świadomości publicznej wiele kobiet. Potencjał emancypacyjny w Kościele luterńskim został uaktywniony wraz z restytucją urzędu diakonis pod koniec XVIII wieku przede wszystkim na terenie Niemiec. Podkreśla, że zmianę postrzegania roli kobiety w Kościele zawdzięcza się również wielu oddanym ewangelickim diakonisom, takim jak szerzej przedstawiona w tekście Ewa von Tiele-Winckler. To m.in. dzięki nim kobiety mają swobodny dziś dostęp do edukacji, w tym również do studiów teologicznych.

Ks. Jarmiła Wiera Jelinek omawia zagadnienie ordynacji kobiet w Kościele Reformowanym, w którym sama została ordynowana na pastora w 2003 roku. Zaznacza ona, że teologia reformowana nie postrzega ordynacji jako sakramentu, ale jako powierzenie służby, która jest powołaniem w ramach konkretnego zboru w Kościele; kładzie zatem nacisk na wymiar funkcjonalny, a nie ontologiczny. Autorka sądzi, że wyłączenie kobiet z funkcji duchownych ma uwarunkowanie wyłącznie historyczne. Dziś sytuacja ulega zmianie, w samym Kościele reformowanym z roku na rok rośnie liczba ordynowanych kobiet.

Tadeusz J. Zieliński omówił sprawę kobiecą w wolnych Kościołach protestanckich. Były one pierwszymi wspólnotami, które w łonie nowożytnego chrześcijaństwa wprowadziły ordynację kobiet. Było to związane z radykalnie pojmowanym kapłaństwem powszechnym. Ks. Tomasz Mames z kolei wnosi mariawickie spojrzenie na teologię kobiety.

Elżbieta Adamiak przybliżyła w dalszej części tomu treść i cele feminizmu katolickiego. Zaznacza, że problem sprawia samo definiowanie pojęcia oraz brak jasnego wyjaśnienia terminu w wielu pozycjach teologicznych. Aby uzupełnić tę lukę, autorka posługuje się własną definicją. Zaznacza pozytywny wkład Jana Pawła II w umacnianie podstaw chrześcijańskiego feminizmu. Podkreśla, że niesprawiedliwość, jaką jest dyskryminacja kobiet, należy traktować jako grzech, zaś wielkim zadaniem współczesnego Kościoła jest zmiana tego stanu rzeczy. Tom zawiera też świadectwa: diakon Aleksandry Błahut, ks. Dariusza Oko, Emmaueli Klich OSU oraz Moniki Waluś. Całość tomu zamyka podsumowująca dyskusja.

Skomplikowane i podejmowane od wieków zagadnienie użycia siły przeciw bliźniemu zostało naświetlone przez uczestników sympozjum ekumenicznego zatytułowanego *Chrześcijaństwo a przeemoc*³², które odbyło 20 listopada 2007 roku na Papieskiej Akademii Teologicznej. Napięcie między zasadniczą niestosowalnością prze-

---

³² „Biblioteka Ekumenii i Dialogu” t. 32, Kraków 2009.

mocy jako takiej i równoczesną niemożnością absolutnego wykluczenia użycia siły znalazło oddźwięk w wystąpieniach przedstawicieli sześciu wspólnot wyznaniowych, których teksty zebrano w omawianym tomie naszej Serii.

Chrześcijaństwo, jak przypomniał w panelu dyskusyjnym dr Marek Kita, to Jezus Chrystus, który równocześnie będąc Protomęczennikiem, nie był bynajmniej pacyfistą. Stąd wypływa, jego zdaniem, przedziwne bogactwo w tradycjach poszczególnych wyznań.

Ks. Grzegorz Ryś w historycznym szkicu pt. *Wspólne dziedzictwo przemocy? Kościół I (IV) - XI wieku* zastanawia się nad rozmiarem wzajemnych win Kościołów chrześcijańskich wobec siebie. Sądzi, że zbyt rzadko dyskutowany jest katalog aktów przemocy łacinników i prawosławnych (i odwrotnie) oraz katolików i Kościołów powstałych po 1517 roku. Sam podejmuje jednakowoż refleksję nad okresem wspólnej historii, kiedy to po przemoc sięgano *ad extra*: wobec pogan i Żydów. Zauważa, że akceptacja przemocy czerpie zawsze bardziej ze Starego niż Nowego Testamentu.

Bp Paisjusz Martyniuk w tekście *Prawosławna duchowość a przemoc* omawia zagadnienie z perspektywy własnego wyznania i zauważa na wstępie, że kładzie się tam duży nacisk na stworzenie istot ludzkich na obraz i podobieństwo Boże (por. Rdz 1, 26), co pozostaje w człowieku pomimo zranienia grzechem pierworodnym. Bóg, który traktuje ludzi z należytyim szacunkiem i godnością, oczekuje od nich, że wzajemnie tak właśnie będą się do siebie odnosili. Podkreśla, że nauka chrześcijańska uważa męczeństwo za najwyższy i najbardziej heroiczny rodzaj świadectwa wiary i miłości człowieka, który wybiera śmierć zamiast wyparcia się Jezusa. Męczennicy ukazują najwyraźniej siłę i moc wiary przemieniającej człowieka. Każdy, kto w swoim życiu wybiera dobro, zbliża się do pełnej wolności w Chrystusie.

Andrzej Siemianowski zwraca uwagę w swoim wystąpieniu na nietolerancję jako źródło porażek prądów reformacyjnych i kontrreformacyjnych. Porusza w nim problem kar stosowanych na przestrzeni wieków wobec heretyków oraz istnienie inkwizycji zwalczającej

herezję. Autor zaznacza, że bez pewnej dozy sceptycyzmu, przede wszystkim do własnych poglądów, trudno o autentyczną tolerancję.

Ks. Bogusław Mielec w swoim wystąpieniu zatytułowanym *Katolickie spojrzenie na przemoc: historia, ideologia, teologia* dokonuje syntetycznego spojrzenia na zagadnienie z perspektywy katolickiego teologa moralnego. Jego refleksja kończy się jednoznacznym wezwaniem św. Pawła „Nie daj się zwyciężać złu, ale zło dobrem zwyciężaj” (Rz 12, 21). Warunkiem egzystencjalnego spełnienia tego etosu jest naśladowanie Chrystusa. Janusz Kucharczyk przedstawia baptystyczną refleksję nad złem, ks. Józef Bartos metodystyczną, zaś ks. Mieczysław Piątek zarysowuje relację, jaka zachodzi pomiędzy łamaniem prawa Bożego a nieładem w życiu człowieka i egzystencji świata. Przedłożenie ks. Marina Pysza, duchownego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, dotyczy chrześcijańskiej odpowiedzialności jako podstawy uczestnictwa w misjach pokojowych. Całość podsumowana została dyskusją panelistów.

Kończąc powierzchowną prezentację zawartości naszej serii wydawniczej i niniejszego przedłożenia w ogólności, pozwalam sobie raz jeszcze powrócić do cytowanej powyżej myśli ojca katolickiego ekumenizmu Yves'a Congara. Przywołując ją w kontekście wielości wyzwań, przed którymi stajemy, ale i po wielokroć przez Pana Boga przekonywani, że jest z nami: kto wie, „już być może Aniołowie Boży otrzymali misję, której nie podejrzewamy”? A co do samej historii dominikanin stwierdza: „Prawdziwą historią Kościoła jest ta, której historycy nie mogą napisać”³³. Tym mniej piszący te słowa.

---

³³ Y. Congar, *La Chiesa di Cristo nelle storia degli uomini*, „Sacra Doctrina” 19 (1974), s. 205.